

ГРАФІКА (грец. γράφική, від γράφω — пишу, маюю) — вид образотворчого мистецтва, базований на техніці *рисунка*. Г. — закінчені рисунки, підготовчі художні роботи (ескізи, начерки, студії), репродукц. техніки (*гравюра*). Основа більшості графіч. творів виконана на папері (раніше використовували папірус, пергамент, шовк), невисока вартість якого дозволяє робити багато ескізів, замальовок, начерків тощо. Особливості матеріалів (текстура, фактура), технік і технологій надають творам Г. естет. своєрідності, що відрізняє Г. від *живопису*. За способами виконання і можливостями відтворення виділяють унікал. та друк. Г. Унікал. Г. — рисунок (олівцем, пензлем чи пером; вугіллям, сангіною, сріб. шрифтом, соусом, тушшю, сепією та ін.), *колаж*, *аплікація*, *силует*, *фотомонтаж* тощо. Крім рисунка, у Г. використовують колір, письмо пензлем або його імітацію (*акварель*, гуаш, пастель, олеографія, кольор. гравюра). Друк. Г. (зокрема види гравюри) дозволяє тиражувати зображення, отримуючи відтиски з дошки, на яку нанесено рисунок (виняток — *монотипія*). За призначенням виділяють станк. й ужитк. Г. Станк. Г. — окремі аркуші, призначені тільки для споглядання; їх експонують в інтер'єрах, укладають в альбоми, течки; можуть утворювати серії чи цикли. Станк. Г. охоплює всі жанри образотвор. мистецтва: портрет, пейзаж, натюрморт, ікону (паперова іконка), сюжетно-темат. композицію, інтер'єр. Широко розповсюджена ужитк. Г.: книжк., газетно-журнал., плакат і промислова. Книжк. Г. — осн. різновид приклад. Г. Із рукопис. книгою тісно пов'язана історія мініатюри та рисунка, із друк. книгою — розвиток друк. Г. Книжк. Г. — *ілюстрації*, створення та вибір шрифту, розміщення тексту, заг. оформлення атласів, гербовників, буклетів тощо. До неї належить також *видавничий знак*. Із нею споріднені дизайн електрон. ЗМІ та *графіка комп'ютерна*. Пром. Г. — художнє оформлення засобами поліграфії предметів утилітар. характеру (товарні, поштові, грошові знаки, етикетки, упаковки тощо). Особливий різновид ужитк. Г. — плакат (постер) сформувався до 19 ст. як вид торг. і театр. реклами — *афіши*, а також як засіб політ. агітації (див. *Агітплакат*). До Г. як виду мистецтва відносять ескізи театр. декорацій та костюмів, дизайнер. проекти одягу. Графічні твори мають різні розміри: від мініатюрного (*екслібрис*) до великих реклам. плакатів, *графіті* тощо.

Історія Г. сягає давнини, окремі пам'ятки первіс. культури (зокрема, наскельні зображення звірів чи продряпані на кістках або камінні) мистецтвознавці вважають попередниками Г. До неї відносять зображення на папірусі міфол. та ін. сюжетів у поєднанні з ідеографіч. письмом, характерні для мистецтва Давнього

Єгипту. Ілюстрації у рукопис. книгах пізньої античності («Енеїда» Вергілія, «Іліада» Гомера) також належать до найдавніших взірців Г. Живопис середньовіч. Китаю та країн Далекого Сходу дає незрівнянні образки пензлем, тушшю на шовку та папері. У пізніший період (17–19 ст.) у цих країнах Г. представлена різними жанрами гравюри. У країнах, де поширений іслам, особливого розвитку набули *каліграфія* та *орнамент*. Книжк. мініатюра стала осн. різновидом Г. у мистецтві Візантії та середньовіч. Європи. У зх.-європ. мистецтві 14–18 ст. знач. розвитку досягла гравюра. Найвідоміші представники — німець М. Шонґауер та француз Ж. Калло. Значну увагу приділяли їй голландець Рембрандт та іспанець Ф. Гойя. У техніці Г. створили низку завершених творів італійці Леонардо да Вінчі, Б. Мікеланджело, Рафаель, фламандець П. Рубенс, іспанець Д. Веласкес та ін. У 17–19 ст. до пейзаж. Г. зверталися французи К. Лоррен, Н. Пуссен та ін.; архіт. мотиви особливо приваблювали венеціанців Ф. Гварді та Дж.-Б. Піранезі. Портретна Г. досягла особливої витонченості в лінар. рисунках француза Ж.-О. Енґра. Побут. жанр, портрет і пейзаж отримали новий розвиток у творчості франц. графіків К. Коро, Ж.-Ф. Мілле, імпресіоністів (Е. Деґа) і постімпресіоністів (рисунки голландця Ван Ґоґа). У 2-й пол. 19 ст. формувався плакат у сучас. розумінні цього виду Г. (афіші француза А. де Тулуз-Лотрека). Наприкінці 19 — поч. 20 ст. представниками модерну, авангарду, експресіонізму створ. специф. та виразні можливості друк. Г. (рисунки француза А. Матісса, іспанців П. Пікассо, С. Далі та ін.). У 20 ст. розвивалося суміжне з Г. рисоване кіно (див. *Анімація*). У техніці Г. працювали також: у Франції — Г. Доре, у Німеччині — К. Кольвіц, у Голландії — М. Етер, у Чехії — А. Муха, у Японії — К. Утамаро, С. Харунобу, А. Хіросіґе та ін. Вагомий внесок у розвиток Г. зробили рос. художники: О. Бенуа, І. Білібін, В. Сєров, О. Зубов, О. Венеціанов, О. Кіпренський, І. Шишкін, О. Агін, Л. Бакст, О. Пахомов, А. Васнецов та ін.

Витоки укр. Г. сягають мистецтва мініатюри часів Київ. Русі. Найвизначніші пам'ятки цього періоду — «Остромирове Євангеліє» (1057) та «Ізборник Святослава» (1073). Мистецтво книжк. мініатюри 11–13 ст. свідчить про високу художню майстерність, різноманітність стильових тенденцій, досконале володіння композиц. побудовою та колористич. хист майстрів. У 14–17 ст. створено рукописні книги, оздоблені мініатюрами (найвизначніші пам'ятки — «Київська псалтир», 1397; «Пересопницьке Євангеліє», 1561). Із виникненням книгодрукування розвивалося мистецтво книжк. гравюри. Спочатку це були дереворити, якими оздоблювали богослов. літературу. Паралельно роз-

вивали станк. Г. — нар. ікони-гравюри. 1622 Києво-Печер. друкарнею видано кн. «Вірші на жалосний погреб... гетьмана Петра Сагайдачного» К. Саковича, ілюстров. світськими гравюрами (портрет гетьмана, сцена здобуття Кафи запорожцями, герб Війська Запорозького). Видатним укр. гравером 17 ст. був майстер Ілля, який, дотримуючись композиц. побудови старої укр. ікони, проілюстрував «Патерик Печерський». З гумором та фантазією змалював художник нечисту силу («Преподобний Ісаакій Печерський»), вперше в ілюструванні книги увів портретне зображення художника («Іконописець Аліпій»). У 18 ст. діяли майстри: Г. Левицький, І. Мигура, Л. та О. Тарасевичі, І. Щирський, у творчості яких яскраво виражені риси укр. бароко. Л. Тарасевич був знайомий з кращими зірцями зх.-європ. гравюри, що й позначилося на вишуканій довершеності його творів. Ілюстрації до «Патерика Печерського» (1702) привертають увагу складною перспектив. побудовою. Серед них вирізняється іл. «Одкровення Симонові про створення церкви Печерської», де композиц. навантаженість поєднано з чіткістю сюжету та реаліст. оповідністю. Насиченість світлотіньових переходів, ясність композиції характеризують зображення євангелістів Луки та Іоана з «Нового Заповіту» (1703). О. Тарасевич, що був ченцем Києво-Печер. лаври та очолював її друкарню, окрім звич. реліг. сюжетів, створив портрети світських осіб, серед яких цікава гравюра з посмерт. портретом К. Клокоцького (1685), сповнена символ.-алегор. звучання, портрет князя В. Голицина (1690), що вирізняється увагою до психол. стану. Характер. явищем укр. мистецтва 18 ст. стало виникнення гравюр-тез, що містили положення диспутів. У техніці мідьориту І. Щирський виконав «Тезу на честь П. Колачинського». Над академ. тезами багато працював Г. Левицький. Гравюра на міді «Теза на честь Р. Заборовського» (1739) вирізняється складністю та врівноваженістю композиції, де портретне зображення митрополита в оточенні алегор. постатей, святих та ангелів обрамлене медальйонами з архіт. пейзажами Києва. Композиц. складністю і алегор. змістовністю позначена робота «Покрова. Теза на честь Р. Копи» (1740), в якій втілено тенденції укр. бароко. 1-а пол. 19 ст. позначена занепадом друкар. справи в реліг. осередках. Було встановлено жорсткий контроль за друкуванням реліг. літ-ри; за вільність інтерпретації іконогр. канонів переслідували нар. майстрів культових гравюр. Ці причини призвели до занепаду реліг. тематики в графіці, зумовили розвиток світської гравюри. Мідьорит та ксилографія витіснені технікою літографії. У 1-й пол. 19 ст. у Києві, Харкові, Одесі було відкрито світські літографічні друкарні; знач. поширення набув жанр міського пейзажу. У серед. 19 ст. у творчості Т. Шевченка відроджено техніку офорта, у якій виконано шість аркушів, що увійшли до альбому Т. Шевченка «Живописна Україна». Для них характерна розгорнута оповідність у відтворенні історії, нац.

побуту, краси укр. природи («Видубицький монастир у Києві», 1844 та ін.). Гравюрам Т. Шевченка притаманна живописність, майстерне володіння світлотінню. Цікавою сторінкою творчості є портрети («М. Щепкін», 1838; «Автопортрет», 1860). Виконував художник і малюнки олівцем, сепії, акварелі. У його графіч. спадщині є сюжети з Біблії та антич. міфології («Нарцис та німфа Ехо», «Св. Себастьян»), серія «Притча про блудного сина» («Кара шпіцрутенами», 1857). У 2-й пол. 19 ст. у Г. працювали К. Трутовський, [Л. Жемчужников](#), [І. Їжакевич](#), [О. Сластіон](#), [І. Соколов](#). Серію портретів кобзарів-бандуристів створив О. Сластіон; знавцем побуту і звичаїв укр. села був І. Їжакевич (знач. популярністю користувалися його графічні твори у ж. «Нива»). Обидва художники зверталися до ілюстрування поет. творів Т. Шевченка. К. Трутовський проілюстрував «Гайдамаки», «Наймичку», а також твори Марка Вовчка, М. Гоголя, створював станк. малюнки побут. жанру, надаючи їм соц. звучання («Збір податків на селі», 1883; «Рекрутський набір», 1892). Укр. тематика зайняла провідне місце у творчості Л. Жемчужникова, який мав намір продовжити альбом «Живописна Україна», залучав до роботи над ним ін. художників, зокрема І. Соколова («Бабуся в намітці», «Козак з села Вереміївка»). Результатом твор. співпраці історика [Д. Яворницького](#), художників [С. Васильківського](#) та [М. Самокиша](#) став альбом «З української старовини» (1900). С. Васильківський у техніці акварелі відтворив характерні істор. типи, зображені на тлі малюнків пером М. Самокиша зі сценами козац. побуту, істор. подій.

Н. Ю. Белічко

Графіка України 20 — поч. 21 ст. У цей період у галузі Г. працювали також живописці, архітектори, художники театру, скульптори, що збагатило художні можливості Г., піднесло її на високий мист. рівень. Саме Г. часто ставала тією лабораторією, де народжувалася нова пластична мова. Розквіт худож. графіки в Україні пов'яз. з утвердженням у мистецтві нового світогляду, розквітом стилю модерн. Цьому процесові сприяла поява числен. літ.-мист. часописів 1900-10, оформлення яких художниками [Т. Терлецьким](#), [Г. Бурдановим](#), [М. Жуком](#), [Г. Золотовим](#) дало перші зразки стилю модерн. Із творчістю [В. Кричевського](#) пов'язане становлення укр. варіанта модерну. Використовуючи графічні мотиви укр. стародруків і нар. мистецтва, В. Кричевський спирався на семант. коди давньої орнаментики, прокладаючи шлях до нової образотворчості. У розвитку укр. Г. 20 ст. важливу роль має творчість [Г. Нарбута](#). У київ. роботах митця простежується захоплення нар. мистецтвом, засвоєння прийомів примітиву, використання засобів футуризму. На відміну від стильового синтетизму нарбутів. течії, чітку кубофутурист. лінію в укр. мистецтві витримував [О. Богомазов](#). Кубофутуризм знайшов відгомін у 20-х рр. у творах [В. Єрмилова](#), [М. Єпштейна](#), [В. Меллера](#), [А. Петрицького](#). А у творчості [П.](#)

Ковжуна, Р. Лісовського, Л. Лозовського динам. ритми перетинають архаїку примітиву, який виявився чи не найбільш стійкою течією в укр. образотвор. мистецтві, зокрема Г. Ознаки примітивізму помітні у творах Михайла і Тимофія Бойчуків, О. Кульчицької, І. Падалки, С. Налепинської-Бойчук, О. Павленко, В. Седляра, М. Фрадкіна, М. Жука, О. Довгаля, М. Бутовича, В. Касіяна. Рух від декор. орнаментативної книги привів В. Кричевського до аналіт. роботи з власне першоосновою книги — графемою літери (виконані ним шрифти, обкладинки сприймаються як художні композиції з геометризмов. форм). Конструктивіст. напрям у мистецтві книги створювали художники: В. Єрмилов, В. Меллер, Н. Генке-Меллер, Г. Цапок, Г. Фішер, А. Петрицький. Окремі роботи за естетикою конструктивізму виконали А. Страхов, І. Падалка, І. Плещинський, С. Гординський. Із творчістю С. Гординського, як і з мистецтвом П. Ковжуна, пов'язане високе піднесення львів. графіч. школи. С. Гординський працював із силуетом, поєднував декоративізм і конструктивність, використовуючи засоби плаката. Емблематизм, аналітизм, декоративність стали також ознаками творів А. Петрицького на поч. 30-х рр., коли митець від аскет. поліграфізму у книжк. графіці перейшов до експресив. фігуративізму. Художня ситуація 1-ї третини 20 ст. відзначалася різноманітністю стил. напрямів. В укр. Г. відобразилися модерн, примітивізм, футуризм, кубізм, експресіонізм, конструктивізм, реалізм, традиціоналізм, неокласика. Послідовну еволюцію стилю у творчості кожного митця сполучено з одночас. існуванням різних манер, полістилізму. Своєрідність пластич. мови складалася через поєднання традиц. мотивів з авангард. засобами творення образу. На 20-і рр. припадає розквіт естамп. технік. Мист. ВНЗи Києва, Харкова, Одеси орієнтували молодих графіків на опанування технікою ксилографії, ліногравюри, офорта. Соц.-політ. події 1917–39 зумовили відокремлений розвиток графіч. школи у Львові, появу мистец. діаспори у Празі, Варшаві, Ляйпцизі, Парижі. Заг. картина розвитку укр. графіки доповнюється надбанням митців, які працювали у Празі — Р. Лісовського, І. Мозалевського, Ю. Вовка, В. Цимбала, в Парижі — М. Бутовича, М. Андрієнка-Нечитайла, Г. Старицької, у США — О. Архипенка, Я. Гніздовського, у творчості яких традиції мистецтва 20-х рр. не зазнали насильниць. руйнації: тут простежується послідовність худож. розвитку нац. Г. Чимало укр. митців виїхало до Москви, Ленінграда (нині С.-Петербург). Творчі здобутки укр. майстрів демонструють певну тотожність пошуків у царині пластич. завдань. Рад. художники від 1932 і у 40–50-х рр. підпадали під тиск єдинодержав. твор. методу «відтворення дійсності у її рев. розвитку». Поряд з ангажов. соцреалізмом розвивалося реаліст. мистецтво, художники знаходили можливості бути вірними собі у лірич. творах. Саме цю лінію стверджують портрети М. Жука, натюрморти С. Конончука, пейзажі Л.

Крамаренка, І. Плещинського. Відбуваються істотні зміни у виборі графіч. техніки. Після блискучої довершеності естамп. технік, що знаходить підтвердження у філігранно пророблених офортах М. Жука, дереворитах О. Усачова, О. Сахновської, від 2-ї пол. 30-х рр. і у 40–50-х рр. камерні твори виконували переважно в акварелі, малюнку олівцем, тушшю, сепією, сангіною. Із відновлення естамп. технік починається процес відродження укр. рад. Г. як мистецтва умов. площин. форми. Процес цей збігається з поверненням істор., нац.-фольклор. сюжетів у творчості М. Дерегуса, Ю. Кратохвилі-Видимської, Я. Музики, О. Кульчицької, С. Гебус-Баранецької, Г. Якутовича, С. Караффи-Корбут. У 60–70-х рр. мистецтво Г. переживає різні «ізми»: як з далекої історії, з класич. авангарду 1-ї третини 20 ст., так і з синхрон. зх. течій, відомих переважно з репродукцій. Самобутність укр. майстрів виявляється не лише у збереженні фігуративності, нац. тематики, а й у вимірі особистості художника, свідомому обстоюванні влас. вибору у мистецтві. З погляду формування генерації графіків 60–70-х рр. непересіч. постатями стали Г. Якутович, Г. Гавриленко, Л. Левицький, І. Остафійчук, М. Макаренко. У 60-і рр. вимогам лаконізму «суворого стилю» найбільш відповідала техніка ліногравюри, яка в укр. мистецтві парадоксально, але цілком природно слугувала втіленню лірич. творів Г. Гавриленка, С. Адамовича, О. Фіщенка, В. Литвиненка, Я. Музики, В. Перевальського, О. Губарева. Нового розвитку в цей час набуло мистецтво книги. Класикою стали роботи С. Адамовича, Г. Якутовича, Г. Гавриленка, О. Данченка, А. Базилевича, Г. Малакова, В. Юрчишина. У 70-і рр. частіше з'являються у сюжетах станк. та книжк. Г. міфол. персонажі, міметична реальність стає наскрізь метафоричною, предметність алогізується, на містичні перетворюються міжчасові зв'язки. На цей час припадає блискучий розвиток дит. книжки, яку прикрашали твори І. Остафійчука, А. Рибачук, В. Мельниченка, П. Гуліна, Н. Кирилової, Н. Денисової, Н. Лопухової. А у станк. Г. поет. реальність створювали за законами аналіт. мистецтва Л. Левицький, Г. Гавриленко, І. Остафійчук; творчість Г. Гавриленка та І. Марчука виходить за межі фігуративізму до абстракції. На Г. 80-х рр. особливо позначилися інтелектуал. і технол. захоплення, ствердження цього мистецтва як такого, що вимагає вишук. майстерності (графічні й теор. твори А. Чебикіна, роботи Сергія та Ольги Якутовичів, О. Аксиніна, Ю. Чаришнікова, І. Вишинського, В. Попова, В. Іванова-Ахметова, Б. Сороки, І. Подольчака). Художники вільно оперували палітрою різних стилів, манер; інколи на папері вибудовували цілі психол. лабіринти, як-от у Ю. Чаришнікова, О. Аксиніна. У 80-і рр. актуалізується нац.-художня традиція, поетика «місця». Пошук біокультур. ідентичності відобразився в образ. просторі творів Г. Якутовича, В. Гордійчука, Г. Галинської, О. Івахненка, І. Остафійчука, М. Яціва, Р. Романишина, шрифт. композиціях В.

Юрчишина, П. Чобітька, В. Чебаника, В. Мітченка. У 90-і рр. митці тяжіли до образно-пластич. відкриттів, відмовляючись від семантичної переважаності. З'явилися твори, де «розлиті» спокій присутності, тихого споглядання (пастелі І. Марковського, М. Гейка, графіка О. Сухоліта, П. Макова, Н. Мироненко). Навіть там, де самоототожнення вводить художників у виміри минулих культур (Єгипет В. Хайдурової, Греція О. Бербеки-Стратійчук, І. Кириченка), важливими є не стільки символ, метафора, скільки стан, реальність марення. Г. остан. десятиліття 20 ст. демонструє розмаїття образ. систем, вибір пластич. коду відповідає індивід. вимогам. Творчість художників базується на застосуванні графіч. технік: офорта (Л. Бруєвич, О. Бербека-Стратійчук, К. Ходаковська, А. Левицький, О. Денисенко, В. Дем'янишин), літографії (В. Іванов-Ахметов, Ю. Пшеничний), ліногравюри (О. Кирпенко), інтагліо (І. Подольчак), шовкографії (О. Кудінова, О. Прахова), комп'ютер. графіки (І. Остроменська), акварелі (В. Вештак, Н. Кохаль), пастелі (В. Шостя, А. Пічахчі, М. Гейко, І. Марковський), автор. техніки (О. Яковлева, І. Яремчук, В. Кауфман, А. Денисюк, Г.

Жегульська, О. Турянська). У безпосередності малюнка в композиціях А. Чебикіна воскресає одвіч. мист. мотив оголеної фігури.

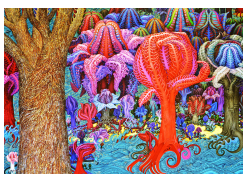
О. А. Лагутенко

Рекомендована література

1. Яців Р. М. Львівська графіка 1945–90 років: Традиції і новаторство. К., 1992;
2. Українська графіка XIX – початку XX ст.: Альбом. К., 1994;
3. Лагутенко О. Графіка XX ст. // Мистецтво України XX ст. К.; Копенгаген, 1998;
4. Її ж. Українська графіка XX ст. // ОМ. 2000. № 1–2;
5. Чебикін А. Мистецтво графіки в Україні // Укр. АМ: Дослідн. та наук.-метод. пр. 2001. Вип. 8;
6. Лагутенко О. Українська книжкова обкладинка першої третини XX ст. К., 2005;
7. Її ж. Українська графіка першої третини XX ст. К., 2006.

Н. Ю. Белічко, О. А. Лагутенко

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Графіка / Н. Ю. Белічко, О. А. Лагутенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-26851>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).